

**інститут
фронтиру**

**Інститут
соціології**
Національної
академії наук
України

ДИСКУРСИВНИЙ ПРОТОКОЛ

Суспільні настрої українців щодо міграції та мігрантів:

МОЖЛИВОСТІ, ПОТРЕБИ ТА НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПОЛІТИК

КИЇВ, 04.03.2026

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

 ПриватБанк

ДИСКЛЕЙМЕР

Цей документ є аналітично опрацьованим протоколом дискусії. Він відтворює зміст висловлених позицій, аргументів і прикладів у структурованій формі.

Текст не є дослівною транскрипцією виступів і не відтворює їхню хронологічну послідовність. Імена учасників та індивідуальні репліки навмисно не подаються.

Під час підготовки тексту здійснено тематичне групування матеріалу: окремі фрагменти стенограми об'єднані у смислові блоки відповідно до ключових тем розмови, формулювання впорядковані у вигляді узагальнених тез і аналітичних фрагментів, щоби зробити логіку дискусії зрозумілою.

ВІЌЗД УКРАЌНЦІВ

СТАВЛЕННЯ ДО ЕМІГРАЦІЇ

Українське суспільство загалом оцінює еміграцію негативно. Більшість респондентів вважає виїзд громадян шкідливим для країни, оскільки він означає втрату людського капіталу, робочої сили і майбутнього демографічного потенціалу. Люди сприймають еміграцію не лише як індивідуальний вибір, а як процес, який послаблює економічні та демографічні можливості держави.

Водночас еміграція стала частиною повсякденної реальності. Близько 80% населення вважає виїзд українців за кордон поширеним явищем, яке стало нормою воєнного часу. Попри це, приблизно така сама частка людей не планує виїжджати сама. Близько 10% респондентів повідомляють про намір виїхати з країни. У масштабах держави це означає мільйони потенційних мігрантів і створює довгостроковий демографічний виклик.

Намір емігрувати найбільш поширений серед молодих чоловіків і чоловіків середнього віку. Серед жінок вікова залежність також існує, але виражена слабше.

ПРИЧИНИ ВІЇЗДУ

Головною причиною міграції респонденти називають війну. Більше половини опитаних прямо пов'язує виїзд із небезпекою, насильством або відсутністю відчуття безпеки. Економічні та політичні причини люди також пояснюють через війну. Вони розглядають їх як похідні від воєнної реальності, яка змінює економічну ситуацію, державні інституції та життєві перспективи.

У цій логіці еміграція постає не як класична економічна мобільність, а як вимушена реакція на тривалу кризу безпеки.

ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНЦІВ

СТАВЛЕННЯ ДО ПОВЕРНЕННЯ

Повернення громадян з-за кордону отримує майже однотайно позитивну оцінку. Близько 90% респондентів вважають, що повернення українців принесе користь країні. Дві третини говорять про значну користь для економіки, суспільства і демографічної ситуації. Лише близько 2% оцінюють повернення як шкідливе явище.

Інші соціологічні дослідження також фіксують високий рівень позитивного ставлення до самих людей, які повертаються. Більшість населення не очікує серйозних конфліктів між тими, хто виїхав, і тими, хто залишився.

Попри високий рівень прийняття в Україні, частина українців за кордоном побоюється негативного ставлення після повернення. Деякі люди очікують, що суспільство сприйматиме їх як тих, хто покинув країну. Соціологічні дані не підтверджують ці побоювання. Опитування показують значно вищий рівень готовності до прийняття, ніж це уявляють самі мігранти.

Рішення про повернення залежатиме не лише від індивідуальних намірів, зафіксованих у соціологічних опитуваннях. Значною мірою його визначатимуть міграційні правила у країнах перебування. Остаточні рішення люди ухвалюватимуть після перегляду режимів тимчасового захисту і правил проживання у країнах Європейського Союзу. Масштаб повернення визначатиметься не тільки українською політикою, а й зовнішнім правовим середовищем.

ПОЛІТИКА ПОВЕРНЕННЯ

Держава вже будує окремий контур політики повернення. Міністерство соціальної політики відповідає за підтримку зв'язку з українцями за кордоном і за створення умов для їх добровільного повернення. Державні інституції розглядають сценарій масового повернення як реалістичний і намагаються підготувати до нього систему управління. Одним із

орієнтирів для планування виступає березень 2027 року — дата, після якої Європейський Союз може припинити режим тимчасового захисту для українців.

Держава розглядає повернення не як просте відновлення довоєнного стану, а як новий міграційний етап. Частина громадян повертатиметься не у свої довоєнні громади, а в інші регіони або нові місця проживання. Через це виникає потреба у повторній соціальній інтеграції. Політика повернення орієнтується не лише на самих людей, а й на громади, які їх прийматимуть. Такий підхід має зменшувати можливе напруження між тими, хто повернувся, і місцевими жителями. Міжнародний досвід показує, що прямі виплати людям, які повертаються, іноді створюють конфлікти у громадах, які не отримують такої підтримки.

Держава вже готує два інструменти: короткостроковий план реагування на можливу хвилю масового повернення і довгострокову десятирічну стратегію підтримки зв'язку з українцями за кордоном і сприяння їх поверненню. Ця частина міграційної політики виглядає значно більш оформленою, ніж політика імміграції.

СТАВЛЕННЯ ДО ІММІГРАЦІЇ

Ставлення українців до імміграції загалом є помірно позитивним. Більше половини респондентів бачить певну користь від приїзду іноземців. Загалом 51,9% населення демонструє позитивне ставлення до іммігрантів, 21,4% — негативне, а 26,7% займають проміжну позицію. Близько 42,8% населення висловлює максимально позитивне ставлення до іммігрантів, тоді як приблизно 15% займає максимально негативну позицію.

Ставлення до імміграції не є простим і однорідним. Близько 16,6% респондентів одночасно погоджуються з позитивними і негативними твердженнями про іммігрантів. Така комбінація відповідей свідчить про амбівалентне ставлення до міграції. Приблизно 15% населення формує групу послідовно негативного ставлення до іммігрантів. Ця меншість може бути більш активною у публічному просторі і створювати враження значно ширших антиміграційних настроїв, ніж це показують загальні цифри.

Навіть люди з позитивним ставленням до імміграції не завжди підтримують повністю відкриту міграційну політику. Частина суспільства одночасно визнає користь міграції і підтримує необхідність державного контролю. Позитивне ставлення на загальному рівні не означає готовності до близького співжиття з будь-якою групою іноземців. Саме тут виникає головний розрив між декларативною підтримкою міграції і реальними межами прийняття.

Українці не сприймають усіх іноземців однаково. Інші соціологічні виміри показують, що ставлення до поляків, німців, американців і канадців є кращим, ніж до частини інших груп.

Ставлення до румунів, африканців і ромів є значно гіршим. Це означає, що питання імміграції вже зараз не є нейтральним і що в суспільстві існує ієрархія прийнятності різних груп.

ДОСВІД СПІВЖИТТЯ ТА ІНТЕГРАЦІЇ

БРАК ДОСВІДУ МАСОВОЇ ІММІГРАЦІЇ

Українське суспільство майже не має досвіду життя в умовах масової імміграції. Більшість людей формує уявлення про мігрантів через медіа або абстрактні образи, а не через власний досвід взаємодії. Через це однакові відповіді у соціологічних опитуваннях можуть приховувати різні уявлення про міграцію. Частина людей думає про приїзд європейців або культурно близьких груп, тоді як інші уявляють зовсім інші міграційні потоки.

Підтримка імміграції на рівні принципів не означає готовності до щоденного співжиття. Реальні конфлікти виникають у спільних просторах — гуртожитках, навчальних групах, кухнях, школах або спортивних майданчиках. Релігійні практики, культурні звички, правила спільного проживання або романтичні стосунки між представниками різних груп можуть ставати джерелом напруження навіть у середовищах із високим рівнем освіти.

Інтеграція залежить не лише від тих, хто приїжджає, а й від суспільства, яке приймає. Ситуація, у якій мігранти готові включитися, а місцеве середовище не впускає їх у повсякденне життя, залишається реальною. Тому міграційна політика повинна працювати в обох напрямках: готувати тих, хто приїжджає, і готувати громади, які їх прийматимуть.

МУЛЬТИКУЛЬТУРНИЙ ДОСВІД

Мультикультурні регіони дають практичний матеріал для розуміння інтеграції. Закарпатський досвід показує, що різні міжетнічні конфігурації можуть давати різні результати: від високої конвергенції і сильних локальних спільнот до збереження дистанції між групами. Українсько-румунська взаємодія в частині закарпатських громад пов'язується з прикладами успішного соціального й економічного співжиття. Водночас взаємодія між іншими групами дає складнішу картину. Інтеграція залежить не від самої декларації про мультикультурність, а від конкретного типу груп, місцевої історії та якості щоденної взаємодії.

ВІКНО МОЖЛИВОСТЕЙ

Суспільство вже пройшло певну дистанцію від повного заперечення самої потреби в імміграції. На попередньому етапі розмови про українську міграційну політику багато хто виходив з припущення, що країна не потребує мігрантів і ніколи їх не прийме. Тепер ця рамка

змінилася. Українське суспільство не демонструє сильного автоматичного відторгнення уявного мігранта, а сам факт імміграції більше не сприймається як повністю токсична тема. Саме це створює вікно можливостей для формування державної політики. Але це вікно не є стійким. Воно тримається на абстрактному або опосередкованому сприйнятті міграції, а не на великому досвіді співжиття. Якщо держава, бізнес і громадяни не оформлять цей момент у політики, інституції та інфраструктуру інтеграції, нейтральне або стримано позитивне ставлення може швидко перетворитися на негативне. Сам факт відсутності сильного негативного стереотипу ще не є результатом; він є лише коротким політичним шансом, який легко втратити.

НАВІЩО УКРАЇНІ ІММІГРАЦІЯ

ДЕМОГРАФІЧНИЙ І КАДРОВИЙ ДЕФІЦИТ

Українська економіка вже стикається з системним дефіцитом робочої сили. Міністерство економіки оцінює потребу приблизно у 460 тисячах нових працівників щороку. Демографічна структура населення, масштаб еміграції і обмежені можливості системи освіти не дозволяють покривати цей попит внутрішніми ресурсами. За оцінками міністерства, близько 100 тисяч вакансій щороку залишатимуться незаповненими. Якщо така ситуація триватиме довго, дефіцит робочої сили накопичуватиметься. У десятирічній перспективі країна може зіткнутися з браком приблизно одного мільйона працівників.

Фактичні масштаби залучення іноземних працівників значно нижчі. Україна видає приблизно 8 тисяч нових дозволів на роботу і ще близько 2 тисяч продовжень щороку. Загалом це близько 10 тисяч працівників — у багато разів менше, ніж потребує економіка.

Державна служба зайнятості вже має інструмент, який дозволяє збирати інформацію про реальний попит на працівників. Вона щороку опитує десятки тисяч роботодавців щодо потреб у професіях, кадрах і дефіцитах на ринку праці. У цих опитуваннях уже є питання, пов'язані з мігрантами. Отже, держава вже має канал, через який може отримувати дані від роботодавців про потребу в зовнішній робочій силі.

Політична чутливість цієї теми зменшує публічність таких даних, тому частина інформації про запит на мігрантів не стає предметом відкритої політичної розмови, хоча сам запит існує. Навіть локальний кейс може викликати непропорційно велику реакцію. Історія із запитом на кілька десятків працівників з Бангладешу в Закарпатській області показала, що невеликий трудовий запит може перетворитися на загальнонаціональний інформаційний скандал і завершитися фактичним обнуленням такого рішення.

СТРУКТУРА ПОПИТУ

Українська економіка потребує не лише висококваліфікованих спеціалістів. Значна частина попиту на ринку праці пов'язана з роботами, які не потребують спеціалізованої освіти. Комунальні служби, прибирання міст, логістика, складська робота і масове виробництво потребують великої кількості працівників для фізичної або операційної праці. Європейський досвід показує, що у багатьох країнах саме мігранти або представники діаспор виконують значну частину такої роботи.

Водночас обговорення міграції не можна зводити лише до бізнесу. Армія формує окремий великий запит на людей, а державні підприємства також гостро відчувають дефіцит кадрів. Це означає, що міграційна політика має враховувати не лише приватний сектор, а й безпечковий та державний контур.

Український бізнес дедалі частіше стикається з дефіцитом працівників. Для багатьох компаній ключовим питанням стає не громадянство працівника, а можливість залучити робочу силу, яка дозволяє підтримувати економічно життєздатну модель виробництва або логістики. Якщо держава обмежуватиме доступ до іноземної робочої сили, частина компаній переноситиме діяльність у країни Європейського Союзу.

Польща, Чехія та Австрія пропонують бізнесу більш стабільні умови і ширший доступ до трудових мігрантів. За таких умов обмеження імміграції може стимулювати економічну еміграцію українського бізнесу.

Водночас тип економіки визначатиме і тип міграції. Якщо Україна стане економікою з високою доданою вартістю, вона зможе притягувати сильніший людський капітал. Якщо ж вона лишатиметься економікою з низькою доданою вартістю, вона притягуватиме значно слабші потоки і матиме менше можливостей впливати на їхню якість.

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В ІМІГРАЦІЇ

ХТО ФОРМУЄ ПОЛІТИКУ

Держава не може передавати управління імміграцією лише ринку або окремим сильним інституціям. Якщо бізнес або армія першими запускають залучення людей, а держава приходить пізніше, країна отримує вже сформовані міграційні потоки без повноцінної інтеграційної інфраструктури. Такий сценарій створює не лише адміністративну, а й соціальну проблему. Люди можуть залишатися в країні після завершення праці або контракту, але країна не матиме для них ні довгого маршруту включення, ні зрозумілої моделі співжиття.

Саме тому державна участь у міграції не є другорядним питанням. Вона визначає, чи буде міграція керованим процесом, чи перетвориться на набір стихійних рішень, які ухвалюють армія, роботодавці, рекрутери або локальні посередники.

Питання про головного стейкхолдера реформи не має однієї універсальної відповіді. Якщо держава хоче залучати мігрантів насамперед як робочу силу на конкретні робочі місця, то Міністерство економіки виглядає найбільш природним центром відповідальності. Якщо держава хоче, щоб ці люди інтегрувалися, вивчали мову, переймали спосіб життя, ставали громадянами і включалися в українську ідентичність, одного Міністерства економіки недостатньо. У такому випадку потрібна окрема міжвідомча конструкція, а можливо й окремий політичний суб'єкт, якого зараз немає.

Частина учасників сумнівається, що держава взагалі створить такий орган у найближчій перспективі. Перевантажені міністерства і постійна конкуренція пріоритетів відсувають нову міграційну політику в кінець черги. Саме це і створює небезпечну ситуацію: коли держава не формує політику сама, її починають фактично визначати ті, хто вже діє на практиці. На сьогодні найбільший вплив уже мають військо і рекрутери, а після війни до них у ще більшому масштабі додасться бізнес.

ДЕРЖАВНЕ ПЛАНУВАННЯ

Експерти пропонують будувати імміграційну політику як систему довгострокового планування. Центральний рівень держави визначає загальну кількість людей, яких країна потребує щороку. Після цього регіони, громади і муніципалітети формують власний запит на робочу силу. Бізнес визначає конкретні професії і кількість працівників, яких він готовий залучати. Подібну багаторівневу модель використовує Канада.

Україна поки що не має такої системи. Вона має лише окремі сигнали про дефіцит праці, окремі практики рекрутингу і окремі політичні дискусії. Без переходу до планування імміграція залишатиметься фрагментарною і запізною реакцією на вже сформовані кризи.

ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ

Країна не може виходити з припущення, що тимчасовий мігрант не потребує інтеграції. Людина, яка працює або служить в Україні навіть обмежений час, входить у повсякденну взаємодію з суспільством. Через це інтеграційна інфраструктура потрібна і для тих, кого вважають тимчасовими працівниками або тимчасовими військовими.

Питання міграції не зводиться лише до ринку праці. Якщо держава хоче, щоб люди інтегрувалися, вивчали мову, ставали громадянами і включалися в українське середовище,

вона повинна працювати не тільки з економічними стимулами, а й з культурою, молоддю, освітою і мовною політикою. Тому політика інтеграції не вміщується повністю в логіку одного Міністерства економіки. Частина учасників прямо пов'язує цю ділянку роботи з Міністерством культури, молодіжною політикою і ширшою політикою ідентичності.

Приватні і громадські ініціативи вже створюють корисні формати вивчення української мови для іноземців. Держава може використовувати цей досвід, але не може замінити ним повноцінну державну систему інтеграції. Україна не може зводити міграційну політику лише до завезення робочої сили. Країні потрібні не тільки працівники і платники податків, а й люди, які житимуть тут довго, створюватимуть родини, народжуватимуть дітей і включатимуться в українську ідентичність. Саме тому інтеграційна політика має бути не лише сервісною, а й гуманістичною.

ВІКНО МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ДЕРЖАВИ

Головна політична можливість нинішнього моменту полягає в тому, що країна ще не зайшла у фазу масового конфліктного співжиття з великими групами нових мігрантів, але вже перестала заперечувати саму тему імміграції. Це рідкісний момент, коли можна будувати політику не у відповідь на вже вибухнувшу кризу, а наперед.

Саме тут роль держави є вирішальною. Якщо вона зараз не оформить цю тему в політику, не визначить суб'єкта, не створить рамку планування, не підготує громади і не запустить інтеграційну інфраструктуру, вікно можливостей закриється. Тоді імміграція прийде в країну все одно, але вже не як керований процес, а як джерело конфліктів, образ і запізнілих адміністративних реакцій.

ВІЙСЬКО ЯК ФАКТИЧНИЙ КАНАЛ ІММІГРАЦІЇ

ВІЙСЬКО ВЖЕ ВИЗНАЧАЄ ПРАВИЛА НА ПРАКТИЦІ

Коли держава запізнюється з формуванням правил, хтось інший починає визначати міграційну політику на практиці. На сьогодні саме Збройні сили та пов'язані з ними рекрутингові механізми вже формують окремі канали допуску, відбору і інтеграції іноземців. Це означає, що держава вже не перебуває на етапі абстрактної дискусії про можливу міграцію. Вона вже живе в ситуації, де один із головних працедавців країни — сектор оборони — прямо потребує іноземців тут і тепер.

Збройні сили України вже залучають іноземних громадян до військової служби. Іноземець у війську є не лише бійцем, а й повноцінним учасником економічного циклу: він

отримує гроші, сплачує податки і входить у бюджетну систему так само, як український військовослужбовець.

ЧОМУ ЦЕЙ КАНАЛ ВАЖЛИВИЙ

Усі розмови про інвестиції, бізнес, демографію і продуктивність втрачають сенс, якщо держава не виконує функцію безпеки і оборони. Якщо країна не здатна захистити себе, всі інші політики перестають бути актуальними. Тому запит на іноземців у секторі оборони не є другорядним додатком до економічної політики. У поточній ситуації він має базове значення.

Водночас військовий рекрутинг дає не лише прямий бойовий ефект. Він може давати і непрямий економічний ефект. Якщо контрактний набір зменшує хаотичний мобілізаційний тиск, він повертає частину людей до нормальної економічної діяльності. У цій логіці іноземний рекрутинг працює не лише як заміщення дефіциту в армії, а і як спосіб поживлення локальної економіки, зменшення тіньових практик і послаблення корупційного тиску навколо мобілізації.

СЛУЖБА, ГРОМАДЯНСТВО І СЕЛЕКЦІЯ

Військова служба створює окремий канал входження до політичної спільноти. Людина, яка воює за країну, отримує сильну підставу для суспільного прийняття і для включення до національної спільноти. Цей принцип підтримує і формальне правило: після року контрактної служби людина може подавати заяву на громадянство. Військова участь поєднує моральну легітимізацію, мовну інтеграцію і правовий маршрут до нового статусу.

Водночас військовий контракт виконує і селекційну функцію: частина людей розриває контракт через короткий період і виїжджає, не проходячи глибоку інтеграцію, а інша частина продовжує службу, вивчає мову, формує соціальні зв'язки і входить у повсякденне життя країни. Отже, військовий канал не лише залучає людей, а й відбирає тих, хто реально готовий ставати частиною української спільноти.

РЕКРУТИНГ І СОЦІАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ

Залучення іноземців створює додатковий кадровий і демографічний потенціал для держави, а також формує нові міграційні канали. Досвід роботи з контрактними іноземними військовими змінює внутрішню культуру управління у війську: командири починають працювати з особовим складом як із професійними контрактниками.

Іноземних військових не лише навчають, а й намагаються включати у ширше українське середовище через локальні інституції, релігійні громади, волонтерські мережі та повсяк-

денні практики підтримки. Іноземці часто не мають тієї волонтерської підтримки, яку мають українці, тому роль соціальних посередників тут особливо важлива. Релігійні громади, місцеві спільноти та волонтери можуть створювати горизонтальні зв'язки між фронтом і тилом і зменшувати ізолюваність іноземців усередині військової системи.

Досвід підтверджує, що військовий канал створює не лише контрактників на певний строк, а й майбутніх громадян. Але цей результат не виникає автоматично; його створюють тривала присутність, супровід і реальне життя в українському середовищі. Країна не може будувати міграційну політику на наївному уявленні про автоматичну інтеграцію.

ВИСНОВКИ

Україна входить у фазу, коли міграція перестає бути гіпотетичною темою і стає практичним викликом для держави, економіки та суспільства. Виїзд українців сприймається як втрата для країни, а повернення — як бажаний і корисний процес, однак масштаби повернення залежатимуть не лише від української політики, а й від правил і стимулів у країнах перебування. Водночас тема імміграції перестає бути суто теоретичною: країна вже живе в ситуації, коли окремі сектори, насамперед оборона, безпосередньо залучають іноземців.

Ставлення до імміграції іноземців наразі є радше стримано позитивним, але воно залишається нестійким і значною мірою абстрактним. Українське суспільство ще не має великого досвіду співжиття з великими групами нових мігрантів, тому нинішня декларативна відкритість є радше політичним шансом, ніж сформованою позицією. Відсутність сильного негативного стереотипу створює вікно можливостей для формування державної політики, але це вікно не є стійким: якщо держава, бізнес і громадяни не оформлять цей момент у правила, інституції та інфраструктуру інтеграції, нейтральне ставлення може швидко перетворитися на негативне.

Економіка вже потребує зовнішньої робочої сили, і ця потреба є не епізодичною, а структурною. Дефіцит працівників охоплює як кваліфіковану, так і некваліфіковану працю, а чинні масштаби залучення іноземців не відповідають реальним потребам країни. Водночас сама поява цієї потреби не означає автоматичного формування політики: без державної рамки економічний попит здатен лише створювати окремі канали залучення, але не формує цілісної моделі інтеграції.

Головна слабкість нинішньої ситуації полягає у відсутності оформленої державної імміграційної політики. Держава значно краще розуміє політику повернення українців, ніж політику залучення та інтеграції іноземців. Якщо управління міграційними процесами фактично передається ринку або окремим сильним інституціям, країна ризикує отримати

сформовані міграційні потоки без інфраструктури інтеграції та довгих маршрутів включення в суспільство. У такому випадку міграція перестає бути керованою політикою і перетворюється на набір стихійних рішень, які ухвалюють роботодавці, рекрутингові мережі або локальні посередники.

Військо вже стало фактичним каналом імміграції, відбору і частково інтеграції іноземців. Збройні сили та пов'язані з ними рекрутингові механізми формують окремі процедури допуску, селекції та входження в українське середовище. Це означає, що країна вже перебуває не на етапі абстрактної дискусії про можливу міграцію, а в ситуації, де один із найбільших працедавців держави — сектор оборони — безпосередньо потребує іноземців.

Ключове вікно можливостей полягає в тому, що Україна ще не зайшла у фазу масового конфліктного співжиття з великими групами нових мігрантів, але вже перестала заперечувати саму тему імміграції. Це рідкісний момент, коли політику можна формувати не у відповідь на вже вибухнувшу кризу, а наперед. Водночас ефективна міграційна політика повинна працювати в обох напрямках: готувати тих, хто приїжджає, і готувати громади, які їх прийматимуть. Саме від цього залежатиме, чи стане міграція керованим процесом розвитку країни, чи джерелом майбутніх соціальних напружень.

**інститут
фронтиру**

ВЕБСАЙТ:

frontier.pro-mova.com

ЕЛЕКТРОННА ПОШТА:

frontier@pro-mova.com

МАТЕРІАЛ СТВОРЕНО ІНСТИТУТОМ ФРОНТИРУ ЗА ПІДТРИМКИ ФОНДУ «АСКОЛЬД І ДІР», ЩО АДМІНІСТРУЄТЬСЯ ІСАР ЄДНАННЯ В МЕЖАХ ПРОЄКТУ «СИЛЬНЕ ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО УКРАЇНИ – РУШІЙ РЕФОРМ І ДЕМОКРАТІЇ» ЗА ФІНАНСУВАННЯ НОРВЕГІЇ ТА ШВЕЦІЇ. ЗМІСТ ПУБЛІКАЦІЇ Є ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ІНСТИТУТУ ФРОНТИРУ ТА НЕ Є ВІДОБРАЖЕННЯМ ПОГЛЯДІВ УРЯДІВ НОРВЕГІЇ, ШВЕЦІЇ АБО ІСАР ЄДНАННЯ.

